

УДК 65.012.8

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ДІАГНОСТИКИ ФІНАНСОВОЇ НАДІЙНОСТІ КОНТРАГЕНТІВ ПІДПРИЄМСТВА У СИСТЕМІ ЙОГО БЕЗПЕКИ

ЛАРИСА ГНИЛИЦЬКА,
канд. екон. наук,
доцент кафедри обліку
підприємницької діяльності
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

У статті досліджено сучасні проблеми діагностики фінансової надійності потенційних контрагентів підприємства. Розглянуто слабкі сторони існуючих методик діагностики та визначено напрями їх удосконалення відповідно до вимог економічної безпеки.

Ключові слова: фінансова діагностика, фінансова надійність, показники фінансового стану, методики та моделі здійснення діагностики, критерій фінансової надійності, рейтингова оцінка контрагентів.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних економічних умовах вітчизняні суб'єкти господарювання вимушені оцінювати виробничий та економічний потенціал, перспективи розвитку та фінансові можливості не тільки власного підприємства, а й фінансову надійність його контрагентів.

Під *фінансовою надійністю* розуміють такий стан, коли підприємство протягом тривалого часу реалізує конкурентоспроможну продукцію, отримує прибуток, достатній для виробничого і соціального розвитку, є ліквідним та кредитоспроможним, а його фінансові відносини з іншими суб'єктами господарювання гарантують стабільність та фінансово-комерційний успіх.

Основною метою діагностики фінансової надійності контрагентів, що співпрацюють з підприємством, є зниження (мінімізація) ризику його діяльності при здійсненні окремих операцій з цими контрагентами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінки фінансової надійності окремих контрагентів неодноразово порушувалися у працях таких відомих економістів як О. Шеремет [1], Л. Донцова та Н. Нікіфорова [2], В. Ковальов [3], О. Терещенко [4]. Проте при аналізі наукових публікацій можна констатувати той факт, що в сучасних розробках те-

орії та методології діагностики фінансової надійності контрагентів у системі безпеки підприємств існує низка невирішених питань, які потребують подальшого дослідження.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Дослідження вітчизняних і зарубіжних джерел, присвячених питанням фінансової діагностики, дає можливість стверджувати, що в основу розрахунку критерію рейтингової оцінки фінансової надійності окремих контрагентів покладено цілу низку методик.

Найпоширенішою з них є методика, розроблена російським ученим О. Шереметом, що передбачає розрахунок рейтингового числа (R), яке характеризує рівень конкурентоспроможності та фінансової надійності підприємства [1, с. 117]. За рейтинговою оцінкою можна визначити лише два стани підприємства (фінансово надійний чи фінансово ненадійний), що не завжди виправдано при прийнятті управлінського рішення щодо доцільності співпраці з тим чи іншим контрагентом.

У зв'язку з цим корисними будуть дослідження, здійснені Л. Донцовою та Н. Нікіфоровою, які пропонують класифікувати підприємства за ступенем надійності їх фінансового стану виходячи з установлених експертним шляхом рейтингів, присвоєних кожному показнику і вираженому в балах [2, с. 135]. Для комплексного показника, який розраховується шляхом підсумку всіх бальних оцінок індикаторів,

визначено п'ять рейтингових класів, які в системі економічної безпеки можуть характеризувати стан фінансової надійності контрагента: від високого рівня фінансової надійності (клас 1) до фінансово ненадійного стану (клас 5).

Однак в основу оцінки фінансової надійності підприємства у цій методиці покладено виключно коефіцієнти платоспроможності та фінансової стійкості, тоді як фінансовий стан підприємства характеризується ще й ефективністю використання його ресурсів.

Тому доцільно звернути увагу на інший підхід до методики бальної оцінки фінансових коефіцієнтів, який пропонує Л. Мелкунов.

Відповідно до цього підходу передбачено поділ фінансових коефіцієнтів на дві групи:

1. Коефіцієнти платоспроможності та фінансової стійкості (500 балів);
2. Коефіцієнти ефективності використання ресурсів (200 балів).

Експертним шляхом сума балів за кожною групою розподіляється між окремими показниками. На основі зіставлення нормативної та розрахункової величин кожного з показників визначається коригувальний коефіцієнт для суми балів, присвоєної кожному показнику. При цьому автор пропонує шкалу критеріальних оцінок фінансового стану підприємств від «на межі банкрутства» до «цілком фінансово надійного» [5, с. 74].

Дослідження існуючих методик рейтингової оцінки фінансової надійності контрагентів дає можливість визначити їх загальні переваги, серед яких:

- комплексний, багатовимірний підхід до оцінки такого складного явища, як фінансова надійність підприємства;
- здійснення розрахунків на основі даних публічної (фінансової) звітності;
- можливість порівняння результатів за окремими групами контрагентів.

Підкреслюючи простоту використання цих методик, слід зазначити, що їх застосування в системі економічної безпеки дещо обмежене, що пояснюється низкою причин, серед яких основними є такі:

- для всіх показників, які характеризують рівень фінансової надійності, ці методики потребують встановлення нормативних значень, що не завжди можна зробити, враховуючи динамічність окремих показників;
- у цих методиках використовується виключно лінійний підхід до оцінки фінансових коефіцієнтів, який не завжди виправданий;
- в економічному сенсі всі фінансові коефіцієн-

ти, задіяні в цих моделях, повинні мати однакову спрямованість (тобто зростання показника свідчить про поліпшення фінансового стану, і навпаки). Проте на практиці фінансовий стан підприємства характеризується фінансовими показниками, що мають різну спрямованість;

➢ фінансові показники та їх значення уніфіковані без урахування галузевої специфіки.

Отже, аналіз різних методик, рекомендованих зарубіжними та вітчизняними авторами, та проблем їх застосування в сучасних умовах господарювання українських підприємств дає змогу дійти висновку, що моделі діагностики, які забезпечували б з достатнім ступенем достовірності здійснення оцінки фінансової надійності контрагентів, досі практично не існують.

Метою дослідження є розробка якісно нової моделі оцінки фінансової надійності, яка, ґрунтуючись на методичному підході до діагностики фінансового стану підприємства, найточніше відповідає вимогам, що висуваються до неї службою економічної безпеки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В основу рекомендованої моделі діагностики фінансової надійності контрагента покладено **алгоритм дій**, виконання яких дасть змогу визначити інтегральний показник комплексної оцінки фінансової надійності:

1. Спочатку здійснюють аналіз вихідної інформації, зібраної в окремих формах фінансової звітності контрагента, з метою визначення стану та структури його активів і зобов'язань, фінансових результатів і грошових потоків. Це дає можливість встановити напрями проведення діагностики окремих складових його фінансового стану та зазначити перелік показників, що характеризують певний напрям. Для відстеження динаміки окремих фінансових показників звітність має бути наданою за кілька періодів.

Визначена нами методика діагностики фінансової надійності контрагента потребує здійснення аналізу його фінансового стану за такими напрямками: платоспроможність, фінансова незалежність, рентабельність активів та капіталу, ділова активність.

2. Перевіряють достовірність інформації, наданої у фінансовій звітності, з метою недопущення деструктивних дій з боку контрагента, пов'язаних із введенням в оману при прийнятті певного рішення стосовно фінансових відносин з ним. При цьому інформації присвоюється коефіцієнт достовірності (К).

3. Формують перелік основних коефіцієнтів, що визначають фінансовий стан контрагента. Виходячи з цього нами визначено такі критерії відбору фінан-

сових показників (індикаторів):

➤ *по-перше*, ці показники повинні давати комплексну оцінку різних сторін фінансового стану контрагента;

➤ *по-друге*, загальна кількість індикаторів має бути оптимальною з точки зору забезпечення точності аналізу та прогнозування;

➤ *по-третє*, перелік індикаторів не повинен містити показників, які втрачають свій економічний

сенс у вітчизняних умовах господарювання;

➤ *по-четверте*, можна розрахувати показники заданими основних форм відкритої фінансової звітності контрагентів.

Перелік фінансових показників, використаних у цій методиці, надано в таблиці. Залежно від ступеня деталізації проведення діагностики фінансової надійності контрагента цей перелік показників може бути зміненим.

Таблиця

ВАГОВІ ЗНАЧЕННЯ ВПЛИВУ ОКРЕМИХ КОЕФІЦІЄНТІВ НА ФІНАНСОВИЙ РЕЗУЛЬТАТ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ

Показник	Вагове значення
<i>Показники, що характеризують платоспроможність контрагента</i>	
1. Коефіцієнт поточної ліквідності (коефіцієнт покриття)	0,10
2. Коефіцієнт швидкої ліквідності (проміжний коефіцієнт ліквідності)	0,28
3. Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	0,15
4. Частка чистого оборотного капіталу в активах підприємства	0,08
5. Коефіцієнт Бівера	0,35
Усього	1,0
<i>Показники, що характеризують фінансову стійкість контрагента</i>	
1. Коефіцієнт фінансової стійкості	0,10
2. Коефіцієнт автономії	0,20
3. Коефіцієнт співвідношення власних і позикових коштів (коефіцієнт фінансового ризику)	0,30
4. Коефіцієнт забезпеченості власним оборотним капіталом (коефіцієнт маневреності власного капіталу)	0,10
5. Коефіцієнт співвідношення мобільних і іммобілізованих коштів (коефіцієнт структури капіталу)	0,20
6. Коефіцієнт інвестування	0,10
Усього	1,0
<i>Показники, що характеризують ефективність діяльності контрагента</i>	
1. Рентабельність власного капіталу	0,35
2. Рентабельність чистих активів	0,35
3. Рентабельність продажу	0,30
Усього	1,0
<i>Показники, що характеризують оборотність окремих чинників діяльності контрагента</i>	
1. Коефіцієнт загальної оборотності активів (коефіцієнт ділової активності)	0,3
2. Фондовіддача (коефіцієнт оборотності виробничих основних фондів)	0,1
3. Коефіцієнт оборотності запасів	0,2
4. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	0,2
5. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	0,2
Усього	1,0

4. Встановлюють вагові значення впливу окремих груп фінансових коефіцієнтів при прийнятті відповідних управлінських рішень щодо співпраці з контрагентом так, щоб сумарне значення часток становило 1:

$$\sum X_j = 1, j = 1, \dots, n,$$

де X_j – частка окремої групи фінансових коефіцієнтів;

j – відповідна група фінансових коефіцієнтів;

n – кількість груп фінансових коефіцієнтів.

Під час визначення впливу окремих груп коефіцієнтів на певне управлінське рішення зазвичай керуються такими **правилами**:

◆ якщо йдеться про роботу з покупцями чи іншими дебіторами, перевагу слід віддати коефіцієнтам платоспроможності та фінансової стійкості, які характеризують поточну та перспективну плато-

спроможність контрагента, і саме ці коефіцієнти повинні мати найбільший вплив при визначенні його фінансової надійності;

♦ якщо йдеться про інвестування грошових коштів у діяльність контрагента, перевагу слід віддати коефіцієнтам рентабельності та ділової активності, які характеризують ефективність і результативність його діяльності, а отже, ці коефіцієнти повинні мати найбільший вплив при визначенні його фінансової надійності.

5. Здійснюють обґрунтування системи еталонних показників, що будуть використані для діагностики фінансової надійності контрагента. Формування *еталонних показників* можна здійснювати на основі:

- середньостатистичних (середньогалузевих) даних за підприємствами окремих видів діяльності, до яких належать досліджувані контрагенти;

- середніх чи оптимальних даних за групою однорідних підприємств, що потребують одного й того самого управлінського рішення при співпраці з ними (групи покупців, групи постачальників, групи конкурентів);

- даних на початок періоду, що аналізується, якщо йдеться про нових контрагентів.

6. Визначають відповідність фактичних показників їх еталонним значенням. Для цього фактично досягнуте значення відповідного фінансового показника ділять на його еталонне значення:

$$y_{ij} = q_{ij} / q_{ij}', i = 1, \dots, n,$$

де y_{ij} – співвідношення фактичного та еталонного значення відповідного фінансового показника;

q_{ij} – фактичне значення i -го показника j -ї групи;

q_{ij}' – еталонне значення i -го показника j -ї групи;

n – кількість показників, що входять до групи.

Якщо фактичне та еталонне значення показника збігаються, то їх співвідношення буде дорівнювати 1, якщо фактичне значення показника перевищує еталонне, співвідношення між ними буде перевищувати 1, а в разі перевищення еталонного значення над фактично досягнутим співвідношення між ними буде менше за 1. Це означає, що всі показники, за якими має відстежуватися зростання в динаміці і які не досягли еталонного значення, негативно впливають на загальний фінансовий результат контрагента, а отже, знижують його фінансову надійність.

Для показників, зростання яких характеризується негативно, розрахунок співвідношення здійснюють за зворотною формулою, тобто:

$$y_{ij} = q_{ij}' / q_{ij}.$$

У цьому разі значення показника y_{ij} , менше за 1, свідчить про позитивний вплив відповідного фінансового коефіцієнта на стан фінансової надійності контрагента.

7. Встановлюють вагові значення впливу окремих фінансових коефіцієнтів на результат фінансово-господарської діяльності контрагента відповідно до його галузевої специфіки.

Для встановлення впливу окремого фінансового коефіцієнта на загальний фінансовий результат використовують статистичні дані за окремими групами підприємств, що характеризують певний вид діяльності та правила кореляційного аналізу. За допомогою *коефіцієнта кореляції* визначають інтенсивність зв'язку ряду динаміки результатів діяльності підприємства з рядами динаміки його основних показників [6, с. 187].

Отримані коефіцієнти кореляції ділять на суму їх значень за окремою групою так, щоб зберігалася відповідність

$$\sum w_{ij} = 1,$$

де w_{ij} – частка i -го коефіцієнта у складі j -ї групи.

Отже, отримані величини w_{ij} виступатимуть як вагові значення впливу окремих коефіцієнтів на фінансовий результат підприємства.

Проведений нами дискримінантний аналіз впливу окремих коефіцієнтів на фінансовий результат підприємств промисловості (машинобудування) дав можливість виявити їх вагові значення, наведені в таблиці.

8. Визначають частковий інтегральний показник оцінки впливу окремої групи фінансових показників на стан фінансової надійності контрагента G_j як середньозважену суму добутоків співвідношення фактичного та еталонного значень відповідного фінансового показника y_{ij} на частку його впливу w_{ij} у складі відповідної групи фінансових коефіцієнтів. При цьому використовують таку формулу:

$$G_j = \sum y_{ij} \cdot w_{ij}.$$

9. Визначають загальний інтегральний показник (критерій) оцінки фінансової надійності контрагента I та його коригування на коефіцієнт достовірності фінансової інформації.

Інтегральний показник розраховують як суму добутоків часткових інтегральних показників за кожною групою G_j на частку значущості цієї групи фінансових коефіцієнтів при прийнятті відповідних управлінських рішень щодо співпраці з контрагентом X_j .

З метою перевірки достовірності фінансових даних здійснюють коригування цього показника на коефіцієнт достовірності наданої контрагентом інформації. При цьому використовують таку формулу:

$$I = (\sum G_j \cdot X_j) \cdot K.$$

Отже, інтегральний показник комплексної оцінки фінансової надійності контрагента, з одного боку, дає можливість оцінити вплив окремих фінансових

індикаторів на загальний фінансовий результат, а з іншого – визначає достовірність цієї оцінки.

Важливе значення для практичної інтерпретації отриманих результатів має правильно побудована так звана шкала інтерпретації. Зрозуміло, що якщо всі фактично досягнуті показники діяльності контрагента дорівнюють еталонним, інтегрований показник оцінки його економічної надійності дорівнює 1. Тому стан фінансової надійності спостерігатиметься на підприємствах, показник **I** яких перевищує або дорівнює 1, якщо він нижчий за 1, спостерігається стан економічної ненадійності у відносинах з контрагентом.

Разом із тим описана вище схема тлумачення показника **I** є дещо спрощеною, тому ми пропонуємо рекомендований порядок інтерпретації цього показника за такою **шкалою**:

- якщо значення **I** перевищує 1,5, контрагент має високий рівень фінансової надійності;
- якщо значення **I** знаходиться в межах від 1 до 1,5, контрагент має середній рівень фінансової надійності;
- якщо значення **I** знаходиться в межах від 0,5 до 1, рівень фінансової надійності контрагента низький;
- якщо значення **I** нижче від 0,5, фінансовий стан контрагента фінансово ненадійний.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження дають можливість виявити переваги запропонованої моделі оцінки фінансової надійності контрагента порівняно з іншими методиками діагностики, а саме:

- простота та зручність розрахунків на основі обраної об'єктно-орієнтованої системи індикаторів;
- можливість формування динамічного показника інтегрованої оцінки фінансової надійності;
- використання за базу порівняння еталонних показників, сформованих на рівні середньогалузевих значень;
- можливість збільшення (зменшення) кількості індикаторів і зміни періоду діагностування.

На нашу думку, така модель буде більш придатною для вирішення конкретних завдань економічної безпеки вітчизняних підприємств.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Шеремет А.Д.* Финансы предприятия: менеджмент и анализ / А.Д. Шеремет, А.Ф. Ионова. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 343 с.
2. *Донцова Л.В.* Анализ бухгалтерской отчетности / Л.В. Донцова, Н.А. Никифорова. – М.: ИНФРА, 2007. – 220 с.
3. *Ковалев В.В.* Курс финансового менеджмента / В.В. Ковалев. – М.: Проспект, 2008. – 768 с.
4. *Терещенко О.О.* Управління фінансовою санацією підприємств: [підруч.] / О.О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2006. – 552 с.
5. *Мелкунов Л.С.* Рейтинговый экспресс-анализ финансового положения предприятия / Л.С. Мелкунов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1995. – 156 с.
6. *Костырко Л.А.* Стратегия финансово-экономической деятельности хозяйствующего субъекта: методология и организация: [монография] / Л.А. Костырко. – Луганск: Изд-во ВНУ им. В.Даля, 2002. – 560 с.

В статье исследуются современные проблемы диагностики финансовой надежности потенциальных контрагентов предприятия. Рассматриваются слабые стороны существующих методик диагностирования и определяются направления их усовершенствования в соответствии с требованиями экономической безопасности.

Ключевые слова: финансовая диагностика, финансовая надежность, показатели финансового состояния, методики и модели осуществления диагностики, критерий финансовой надежности, рейтинговая оценка контрагентов.

The article is devoted to the modern problems of diagnostics of financial reliability of potential partners and competitors of the company. The weaknesses of the existing methods of diagnosis and identifies ways of improving them in accordance with the requirements of economic security.